

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ЧАСТИНА 1	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	9
Тема 1. Становлення та розвиток міжнародно-правового соціального захисту	9
§ 1 Передумови виникнення міжнародно-правового соціального захисту	9
§ 2 Становлення міжнародно-правового соціального захисту ..	18
§ 3 Розвиток міжнародно-правового соціального захисту	26
Тема 2. Джерела права міжнародно-правового соціального захисту	30
§ 1 Поняття джерел права міжнародно-правового соціального захисту	30
§ 2 Міжнародні договори (конвенції, пакти та інші), як джерело права міжнародно-правового соціального захисту	35
§ 3 Звичаєве міжнародне право, як джерело права міжнародно-правового соціального захисту	40
§ 4 Загальні (основні) принципи права, як джерело права міжнародно-правового соціального захисту	46
§ 5 Судові рішення міжнародних судів, як джерело права міжнародно-правового соціального захисту	50
§ 6 М'яке право, як джерело права міжнародно-правового соціального захисту	57
Тема 3. Міжнародно-правові норми соціального захисту: поняття та класифікація	63
§ 1 Поняття та класифікація міжнародно-правових норм соціального захисту	63

§ 2	Універсальні міжнародно-правові норми соціального захисту	68
§ 3	Регіональні міжнародно-правові норми соціального захисту	70
Тема 4.	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту	76
§ 1	Поняття, види і ознаки суб'єктів міжнародно-правового соціального захисту	76
§ 2	Глобальні міжнародні урядові організації як суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту	80
§ 3	Регіональні (міжрегіональні) міжнародні урядові організації як суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту	84
Тема 5.	Міжнародно-правові соціальні стандарти	90
§ 1	Поняття і ознаки міжнародно-правових стандартів соціального захисту	90
§ 2	Структура міжнародно-правових стандартів соціального захисту	98

ЧАСТИНА 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ 109

Тема 1. Міжнародно-правовий соціальний захист дітей 109

§ 1	Поняття і значимість міжнародно-правового соціального захисту дітей	109
§ 2	Нормативна основа міжнародно-правового соціального захисту дітей	115
§ 3	Стандарти міжнародно-правового соціального захисту дітей	123
§ 4	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту дітей	129

Тема 2. Міжнародно-правовий соціальний захист жінок 136

§ 1	Поняття та значення міжнародно-правового соціального захисту жінок	136
§ 2	Нормативна основа міжнародно-правового соціального захисту жінок	143

§ 3	Стандарти міжнародно-правового соціального захисту жінок	151
§ 4	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту жінок	155
Тема 3.	Міжнародно-правовий соціальний захист осіб з інвалідністю	162
§ 1	Поняття та значення міжнародно-правового соціального захисту осіб з інвалідністю	162
§ 2	Нормативна основа міжнародно-правового соціального захисту осіб з інвалідністю	169
§ 3	Стандарти міжнародно-правового соціального захисту осіб з інвалідністю	174
§ 4	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту осіб з інвалідністю	181
Тема 4.	Міжнародно-правовий соціальний захист працівників	187
§ 1	Поняття та значення міжнародно-правового соціального захисту працівників	187
§ 2	Нормативна основа міжнародно-правового соціального захисту працівників	194
§ 3	Стандарти міжнародно-правового соціального захисту працівників	199
§ 4	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту працівників	202
Тема 5.	Міжнародно-правовий соціальний захист безробітних	207
§ 1	Поняття та значення міжнародно-правового соціального захисту безробітних	207
§ 2	Нормативна основа міжнародно-правового соціального захисту безробітних	211
§ 3	Стандарти міжнародно-правового соціального захисту безробітних	219
§ 4	Суб'єкти міжнародно-правового соціального захисту безробітних	223
	СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	227

ПЕРЕДМОВА

Право на соціальний захист є одним з основних прав людини та найважливішим аспектом сприяння соціальній справедливості та рівності. Для сучасної соціальної та правової держави право на соціальний захист та можливості його дійсної реалізації постають в якості орієнтира належної реалізації соціальної функції, що здійснюється у світлі вимог міжнародних норм і стандартів соціального захисту. Відповідні норми та стандарти сьогодні формують досить складну модель взаємодії між суб'єктами міжнародного права з приводу питань соціального захисту, а також систему кореспондуючих обов'язків держави у сфері соціального захисту. Відтак, ця модель (система) є набором найважливіших орієнтирів побудови соціальної та правової держави, як держави, що розвивається у дусі концепції держави загального добробуту, охоче бере на себе міжнародно-правові зобов'язання, що випливають з міжнародно-правових актів глобального і регіонального (міжрегіонального) характеру, розвиватися крізь призму людиноцентризму та у відповідності до принципу соціальної справедливості. При цьому, реалізація державою соціальної функції передбачає певне обмеження суверенітету, оскільки, формуючи і забезпечуючи дію національного механізму соціального захисту держава підлягає контролю з боку інших суб'єктів міжнародно-правового соціального захисту. Саме тому, у сучасному складному і взаємопов'язаному світі до соціального захисту необхідно підходити через призму міжнародного права, в рамках якого створено та діє міжнародно-правовий режим соціального захисту.

В останні роки все ширше визнається необхідність всеосяжної політики соціального захисту саме на міжнародному рівні. Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 підкреслила важливість забезпечення соціального захисту вразливих верств населення, включаючи людей похилого віку, осіб з інвалідністю та тих, хто втратив роботу. Як наслідок — зростає інтерес до сучасного стану і перспектив розвитку міжнародно-правового режиму соціального захисту, а також до його спроможності створити нормативні та інституційні умови для вирішення нагальних соціальних

та економічних проблем, з якими стикаються держави по всьому світу. Додатково актуалізує це питання: 1) стрімкий розвиток нових технологій та мінливий характер праці, які підняли питання про те, як саме соціальний захист може бути адаптований для задоволення потреб надзвичайно мінливої глобальної економіки; 2) поточні політичні конфлікти і гуманітарні кризи по всьому світу (включно із загрозою глобальної продовольчої кризи), які виявили необхідність зміцнення міжнародно-правових рамок для захисту вразливих груп населення, включаючи біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Майбутнє міжнародно-правового соціального захисту, ймовірно, буде визначатися низкою факторів, включаючи технологічні досягнення, демографічні зміни та усталені наслідки глобалізації. Оскільки ці тенденції продовжують формувати світ, важливо забезпечити, щоб політика соціального захисту була здатна швидко адаптуватися та еволюціонувати відповідно до мінливих потреб людей та суспільства. Це вимагатиме постійних досліджень та аналізу, а також співпраці між міжнародними урядовими організаціями, національними органами державної служби, суб'єктами громадянського суспільства, науковими колами та іншими зацікавленими сторонами для виявлення виникаючих проблем у соціальній сфері та розробки ефективних рішень. Зрештою, успіх міжнародно-правового соціального захисту буде залежати від мотивації та здатності міжнародного співтовариства спільно працювати, щоб побудувати для всіх (і по всьому світу) більш справедливий світ.

Цей підручник підготовлено з метою надання допомоги студентами денної та заочної форми навчання у вивченні міжнародно-правового соціального захисту. Крім власне лекційного матеріалу, міститься досить широкий перелік літератури та нормативних актів, які необхідно опрацювати. Однак, студенти повинні пам'ятати, що лекції і самостійна робота — це основні форми вивчення теоретичного матеріалу. Практичні навички закріплюватимуться на семінарських заняттях за допомогою вирішення конкретних юридичних ситуацій та підготовки необхідних документів.

Обсяг і зміст навчального матеріалу з представленого курсу визначає програма дисципліни «Міжнародно-правовий соціальний захист». Література, що пропонується для вивчення, дозволяє студенту чітко

орієнтуватися у сучасному стані розвитку міжнародно-правового соціального законодавства, практики його щоденного застосування.

Мета підручника — сформуванню комплексне уявлення про: формування, розвиток і дію міжнародно-правового режиму соціального захисту, включаючи загальні положення, джерела, норми і стандарти, а також інституційні механізми міжнародно-правового соціального захисту; дію цього режиму в контексті забезпечення соціальної безпеки окремих верств населення, серед яких діти, жінки, особи з інвалідністю, працівники та безробітні. В процесі написання підручника автором використано міжнародне законодавство, напрацювання зарубіжних та вітчизняних дослідників та вчених у сфері міжнародно-правового соціального захисту.

Основні положення підручника у подальшому можуть бути використані у правотворчій діяльності під час розробки змін і доповнень до нормативно-правових актів щодо удосконалення національного соціального законодавства. Пропозиції автора були розглянуті Комітетом з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів (Акт впровадження результатів експертного дослідження Малюги Л. Ю. від 13 квітня 2023 року).

Автор висловлює щире подяку рецензентам підручника: доктору юридичних наук, професору, професору кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Василю Михайловичу Андрієву; доктору юридичних наук, професору, професору кафедри соціального права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Світлані Миколаївні Синчук; доктору юридичних наук, доценту, професору кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія» Катерині Валеріївні Бориченко за об'єктивну оцінку і слушні рекомендації та зауваження. Автор також готовий з глибокою вдячністю прийняти будь-які інші зауваження та конструктивні пропозиції, що мають бути враховані у майбутніх виданнях підручника.

Підручник «Міжнародно-правовий соціальний захист» розрахований на здобувачів вищої освіти та викладачів закладів вищої освіти юридичного профілю, ним можна користуватися в межах викладання окремих курсів з прав людини інших навчальних закладів.

ЧАСТИНА 1

Міжнародно-правовий соціальний захист: загальні положення

ТЕМА 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

§ 1 Передумови виникнення міжнародно-правового соціального захисту.

Ідея соціального захисту людини (груп людей) на сьогоднішній день зарекомендувала себе в якості безумовної цивілізаційної цінності¹. Така цінність об'єктивується в практичній дійсності шляхом створення і використання інструментів, які сприяють забезпеченню соціальної безпеки осіб, котрі перебувають (у перспективі можуть знаходитись) в соціально вразливому становищі (тобто шляхом скорочення бідності, управління соціальними ризиками, виправлення деяких форм соціальної несправедливості тощо²). Саме тому просування ідеї соціального захисту та стрімкий розвиток доктрини соціального захисту на національному і міжнародному

¹ Deckha M. Welfarist and Imperial: The Contributions of Anticruelty Laws to Civilizational Discourse. *American Quarterly*. 2013. Vol. 65(3). P. 515–548. doi:10.1353/aq.2013.0033; Karpenko L., Zhylynska O., Zalizko V., Kukhta P., Vikulova A. Human development in the context of provision of the social safety of society. *Journal of Security & Sustainability Issues*. 2019. Vol. 8(4). P. 725–734. doi:10.9770/jssi.2019.8.4(15); Omelchuk V., Kalinichenko O., Naida I., Romanov M., Havrylenko T. A Person, Their Security as a Value in the Spectrum of Public Power: Legal Problems of Recognition through a Civilizational Perspective. *Novum Jus*. 2022. Vol. 16(3). P. 107–132. doi:10.14718/NovumJus.2022.16.3.5.

² Devereux S., McGregor J. A. Transforming Social Protection: Human Wellbeing and Social Justice. *The European Journal of Development Research*. 2014. Vol. 26. P. 296–310. doi:10.1057/ejdr.2014.4. P. 296.

рівні наразі знаходиться на порядку денному держав, які відносять себе до сучасних правових, соціальних (у сенсі *welfare states*) і демократичних держав та розвивають національне законодавство, продукують міжнародно-правові норми в контексті напряму т. зв. «інклюзивного неолібералізму» (*inclusive neo-liberalism*)³. При цьому, вченими справедливо констатується, що відповідний розвиток соціального права національного та міжнародного рівнів повинен враховувати ту обставину, що існуючий сьогодні режим соціального захисту не є досконалим, адже навіть на національному рівні «соціальний захист все ще недостатньо орієнтований на досягнення результатів соціальної справедливості як з позиції цілей, так і з позиції реалізації»⁴.

Міжнародно-правовий соціальний захист, який сьогодні існує у формі особливого міжнародно-правового режиму⁵ й формується у самостійну галузь міжнародного права, є закономірним результатом історичного розвитку захисту прав людини як галузі міжнаціонального права⁶. Як галузь міжнаціонального права міжнародний захист прав людини виник у результаті усвідомлення та утвердження необхідності забезпечення прав людини на національному рівні⁷ та у взаємодії двох і більше держав.

³ Див., напр.: Hughes O. W. Discourses of Neo-Liberalisation in New Zealand: From the “Managed Economy” to the “Mum and Dad Investor”, Prime Ministers’ Speeches of 1987–2011 (a Critical Discourse Analysis: Thesis, degree of Master of Arts in Sociology. Wellington: Victoria University of Wellington, 2013. P. 25–26 (124 p.); Oliver M. The US President’s Emergency Plan for AIDS Relief. *International Feminist Journal of Politics*. 2012. Vol. 14(2). P. 226–246, doi:10.1080/14616742.2012.659848. P. 235–236; Roberts P. Neo-liberalism, knowledge and inclusiveness. *Policy Futures in Education*. 2004. Vol. 2(2). P. 350–364; Sall E. The Climax of Globalisation: The Endurance of Internationalisation. *International Journal of African Higher Education*. 2020. Vol. 7(2). P. 13–30. doi:10.6017/ijah.e.v7i2.12889. P. 17–18.

⁴ Devereux S., McGregor J.A., Sabates-Wheeler R. Introduction: social protection for social justice. *IDS Bulletin*. 2011. Vol. 42(6). P. 1–9. doi:10.1111/j.1759-5436.2011.00265.x. P. 1.

⁵ Див., напр.: Avato J., Koettl J., Sabates-Wheeler R. Social Security Regimes, Global Estimates, and Good Practices: The Status of Social Protection for International Migrants. *World Development*. 2010. Vol. 38(4). P. 455–466. doi:10.1016/j.worlddev.2009.10.003; Jawad R. Human ethics and welfare particularism: An exploration of the social welfare regime in Lebanon. *Ethics and Social Welfare*. 2007. Vol. 1(2). P. 123–146. doi:10.1080/17496530701450323.

⁶ Борисов О. Международноправна защита на правата на човека. София : Нова Звезда, 2003. С. 13–40 (246 с.).

⁷ Бондар М.І., Цятковська О.В., Цятковська А.М. Соціальне забезпечення: міжнародно-правовий аспект. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 4 (64). С. 96–105. doi:10.31732/2663-2209-2021-64-96-105. С. 97–98; Gouda F. Poverty and political culture: The

Результатом цього стало виникнення двох суміжних галузей міжнародного права — міжнародно-правового захисту прав людини і міжнародного трудового права⁸, на основі яких власне й формується сучасне право міжнародно-правового соціального захисту, що є практично незворотнім процесом, який призведе до відокремлення та розмежування міжнародного захисту соціальних прав, як самостійної системи у рамках всієї системи міжнародного публічного права⁹.

Слід зазначити, що правники¹⁰, котрі розглядають генезис і подальшу еволюцію міжнародно-правового режиму захисту прав людини, пов'язують виникнення такого захисту із подіями, які відбувались після завершення II світової війни, а саме з проголошенням Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року¹¹ та подальшим укладанням фундаментальних міжнародно-правових договорів, на основі яких створювались міжнародні інститути та процедури контролю за дотриманням прав людини й захисту прав людини у світі чи в окремому його регіоні. У науковій літературі можна помітити позиції вчених, які вказують на те, що міжнародно-правовий захист прав людини у сучасному його розумінні сформувався лише в 70-х роках XX ст.¹². Окремі вчені переконані, що початок формування міжнародно-правового захисту прав людини слід пов'язувати із виникненням Ліги Націй¹³, однак, інші вчені переконані в тому,

rhetoric of social welfare in the Netherlands and France, 1815–1854. Lanham: Rowman & Littlefield, 1995. 275 p.; Hu A., Manning P. The global social insurance movement since the 1880s. *Journal of Global History*. 2010. Vol. 5(1). P. 125–148. doi:10.1017/S1740022809990350; Trattner W. I. From poor law to welfare state: A history of social welfare in America; 6th ed. New York, NY: Simon & Schuster, 2007. 464 p.

⁸ Петрова П. Міжнародноправна заштита на социалните права. *Ius Romanum*. 2015. № 2. С. 927–945. С. 930.

⁹ Петрова П. Специализация на международноправната заштита на социалните права. *Сборник в чест на 70-годишнината на проф. д-р Емил Константинов*. София: Институт за държавата и правото-Българска академия на науките, 2018. С. 267–285.

¹⁰ Рабинович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29.

¹¹ Universal Declaration of Human Rights, 10.12.1948. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (дата звернення: 11.02.2021).

¹² Klein N. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London: Penguin, 2007. P. 118. (576 p.).

¹³ Jones D. V. The League of Nations Experiment in International Protection. *Ethics & International Affairs*. 1994. Vol. 8. P. 77–95.

що формування такого захисту відбувалось й в попередніх сторіччях, враховуючи те, що ті чи інші права людини (зокрема, й соціальні права) вже закріплювались в нормативних актах стародавнього світу¹⁴. Враховуючи викладене, зазначимо, що міжнародно-правовий захист прав людини (а в рамках нього — міжнародно-правовий соціальний захист) виник на початку ХХ ст., що пов'язано із утворенням Міжнародної організації праці у 1919 році, а набув сучасних рис лише після завершення II світової війни та в рамках становлення сучасних міжнародних (також регіональних) інститутів захисту прав людини. Виникнення МОП та подальші процеси утворення міжнародно-правового режиму соціального захисту є історично обумовленими фактами, які об'єктивовані тривалими у часі процесами формування національного права соціального захисту, далі — міждержавного права соціального захисту, а в подальшому — міжнародно-правового соціального захисту. Саме тому, як вже було вказано, ідея соціального захисту людини — це загальнолюдська цінність, яка пройшла тривалий час свого визнання та продовжує свій розвиток у результаті синергії найкращих практик регулювання соціального захисту на національному рівні, а також експертної роботи з вироблення міжнародно-правових стандартів у сфері міжнародно-правового соціального захисту міжнародних організацій та судів. У зв'язку із цим, повноцінне розуміння вказаної загальнолюдської цінності, а також сутності міжнародно-правового соціального захисту можливе на підставі комплексного розуміння передумов виникнення такого міжнародно-правового захисту.

Національний режим соціального захисту, який став основою для формування міжнародно-правового соціального захисту, не виник одномоментно, а також є результатом тривалої історії становлення науково-практичної думки стосовно мети, завдань, засад та інструментарію соціального захисту, підстав, умов і процедур реалізації такого захисту. При цьому, зародження ідеї соціального захисту та перші практики застосування інструментів такого захисту вже можна помітити в стародавньому світі, адже перші найпростіші форми соціального захисту були створені

¹⁴ Marks S. Human Rights and Root Causes. *Modern Law Review*. 2011. Vol. 74(1). P. 57–78. doi:10.1111/j.1468-2230.2010.00836.x. P. 57.